

**Á. Varga László (szerk.): URBS
Magyar Várostörténeti Évkönyv V.
(Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2010.)**

BERKI MÁRTON

Az elmúlt két évtized során a nyugati társadalomtudomány részéről rendkívüli érdeklődés mutatkozott a poszt-szocialista városok kulturális, gazdasági és politikai átmenete iránt, ami nagy részben az egykori szocialista országokból „elszármozott” – s azután részben hazatérő – szerzők munkásságának (Andrusz, Harloe, Szelenyi 1996, Bodnár 2001, Stanilov 2007, Czepczyński 2008) köszönhető. A fenti folyamatok vizsgálatához azonban elengedhetetlenül szükséges a „poszt-” előtag elhagyása, tehát az átmenetet megelőző, államszocialista korszak feltárása. E munkához nyújt kiváló alapot a Magyar Várostörténeti Évkönyv sorozatának V. kötete, amely az URBS szerkesztősége és Budapest Főváros Levéltára által szervezett, 2009. november 18–19-én megrendezett „Szocialista városok? Városok Magyarországon és a Kárpát-medencében 1945–1990” című várostörténeti konferencia előadásaira épül.

A konferencián számos diszciplína képviselői találkoztak, így a kötet 21 tanulmányát is rendkívüli sokszínűség jellemzi; az egyes tudományterületek kutatói más-más szempontból, eltérő megközelítéseket (és módszereket) alkalmazva járják körül a szocialista város(ok) témakörét. A kiadványban helyet kapó munkákat tanulmányozva nem rajzolódik ki egyetlen markáns gondolati ív, az egyes fejezetek a konferencia szekcióihoz igazodnak.

A kötet első, „A szocialista város elméleti és historiográfiai vitakérdései” című fejezetének nyitótanulmányában Barta Györgyi a széles körben elterjedt definíciónál tágabban értelmezi a „szocialista várost”. A szerző a kifejezést nem kizárólag az államszocializmus időszakának újonnan létrehozott (döntően ipari karakterű) városaira alkalmazza, hanem a korszak valamennyi városának – Kornai János által definiált – rendszerspecifikus jellemzőit érti rajta, azaz Barta szerint „[a] szocializmusban minden város szocialista” (22. o.). Ladányi János arra a kérdésre keresi a választ, hogy létezett-e sajátosan szocialista típusú urbanizációs modell. Kérdésfelvetésére – különböző forrásmunkákra hivatkozva – természetesen mindkét lehetséges válasz alátámasztására felhozhatók érvek és ellenérvek egyaránt, az azonban kétségtelen, hogy a kelet-közép-európai országok általános „megkésetttségén” túl ezekben az államokban olyan urbanizációs jegyek is megfigyelhetők, amelyek a korszak

kapitalista országainak körében egyáltalán nem vagy csak kismértékben voltak jellemzők. Nagy Ágnes tanulmányában arra tesz kísérletet, hogy négy nagyobb témakör mentén rendszerezze a szocialista időszak első felére (1945–1970) irányuló történeti és társadalomtudományi kutatások főbb tématerületeit, bemutatva azok jellemvonásait. E tematikus egységek a következők: (1) a szocialista város (és lakótelep) mint a politikai rendszer mikrokozmosza, (2) a városi tér hatalmi berendezése a terület- és településfejlesztés révén, (3) a lakóhely mint közösség (a mikrotörténelem szempontjából), valamint (4) a második világháború utáni Budapest mint a várostörténeti kutatások tárgya. Horváth Sándor a szocialista időszzakkal foglalkozó várostörténet tekintetében nemzetközi kitekintést tesz, valamint a korábbi kutatásokhoz képest éles episztemológiai váltást jelentő úgynevezett „nyelvi fordulat” („linguistic turn”; Rorty 1967) fontosságára és a városantropológiai vizsgálatok új szempontjaira hívja fel a figyelmet.

A kötet második fejezete a „Város - emlékezet - mítoszképzés. Várostörténet és oral history” címet viseli, s mindössze két tanulmányt tartalmaz. Nagy-Csere Áron munkájában Pierre Nora francia történész „lieu de mémoire” („az emlékezet helye”) koncepcióját kísérli meg alkalmazni a mai József Attila lakótelep helyén álló egykori Mária Valéria (nyomor)telepre. A szerző a telep mítoszképző erejét vizsgálva továbbá arra a kérdésre is keresi a választ, hogy a szocializmus miként viszonyult a két világháború közötti (keresztény-nemzeti) politikai rendszer idején kialakult heterotópiákhoz, illetve e sajátos területekkel szemben hogyan határozta meg önnön jövőképét. Juhász Katalin az angyalföldi Rákosi Mátyás Kultúrház példáján keresztül mutatja be a szocialista kultúra és embereszmény sajátosságait, valamint e kulturális törekvések visszasságait.

A harmadik fejezet („Városhálózat, városfejlesztési politika”) – az elsőhöz hasonlóan – szintén „felülnézetből” vizsgálja a szocialista városokat, a korszak főbb településhálózati, településpolitikai jellemzőire fókuszálva. Beluszky Pál a második világháborút követő egyre gyorsuló (ám a rendszerváltozás utáni ütemet meg sem közelítő) hazai várossá nyilvánítási folyamatot veszi górcső alá, különös tekintettel az ország megváltozott politikai és gazdasági viszonyaira. Novák Csaba Zoltán tanulmánya Nicolae Ceausescu Romániájának az 1970-es években megindított, majd az 1980-as évtizedben kiteljesedő, a köznyelvben leggyakrabban „falurombolásként” emlegetett területrendezési törekvéseit mutatja be, amelyek az országos iparosítási politikának alárendelt rurális térségek és falusi társadalom radikális átalakításához, valamint a nem román többségű területek etnikai arányainak megváltozásához vezettek. A fejezetet záró tanulmányban Feitl István a különböző településkategóriák (falvak, városok, illetve a főváros) településpolitikai mozgásterét, azaz a hazai települési „lobbit” vizsgálja az 1950-es évektől a rendszerváltozásig.

A kötet negyedik, „Helyi társadalmak?” című fejezete két hazai (Százhalombatta és Győr), valamint két határon túli (Dunaszerdahely és Vágsellye)

esettanulmányt tartalmaz. *Laki Ildikó* a jelentős történelmi gyökerekkel rendelkező, majd a 20. század második felében utolsóként „átalakult” szocialista iparváros, Százhalombatta jellegzetességeit és jövőképét mutatja be. *Vajda Barnabás* Dunaszerdahelynek az 1950-es és 60-as évtizedben végbement „fejlődését” tekinti át a helyi ingatlanviszonyok, valamint a településen kiadott bontási és építési engedélyek alapján, *Gaucsik István* tanulmányában pedig Vágsellye második világháborút követő gyors ütemű iparosodásának (iparosításának?), s ennek következtében létrejött rendkívül nagy mértékű átalakulásának lehetünk szemtanúi. E két határon túli példa után *Honvári János* a Győri Vagongyár 1960-as évekbeli átszervezésén, illetve a gyár vezetésének személyi hátterén keresztül mutatja be Győr iparának alkalmazkodóképességét.

Az ötödik fejezet („*A városok mindennapjai, életvilága*”) a szocialista időszak városi lakosságának mindennapjait és nem-mindennapi tevékenységeit, napi rutinjait és tragédiáit mutatja be érzékletes esettanulmányok formájában. *Havadi Gergő* Szombathely korabeli (nappali) vendéglátását, valamint a város éjszakai életének narratíváit; bárzenészek elbeszéléseit és a nyilvánosházakkal kapcsolatos visszaemlékezéseket dolgozza fel. *Frisnyák Zsuzsa* tanulmánya a telefon nélküli életet, azaz a Kádár-korszak Magyarországnak telefonellátottságát (pontosabban annak hiányát) mutatja be. *Szécsényi Mihály* egy kevésbé tárgyalt társadalmi jelenség, a (fővárosi) prostitúció 1960-as években végbement átalakulását, a korábbi rendszerből történő átöröklődését – és jelentős átstrukturálódását, differenciálódását – veszi górcső alá. *Tóth Eszter Zsófia* tanulmánya Ágnes és Ilona, egy Budapestre bevándorló és egy bejáró munkásnő 1970-es években elkövetett csecsemőgyilkosságainak megrázó történetét, valamint szűkebb és tágabb környezetük teljes közönyét tárja elénk.

A hatodik s egyben utolsó fejezet témája a „*Hatalom és város*” kapcsolata, Budapest példáján. *Argejő Éva* tanulmánya („*A város titkos bugyrai*”) a második világháborút követő szűk egy évtized (1945–1953) fővárosi állambiztonsági és titkosszolgálati topográfiáját rajzolja meg; a politikai hatalom térhasználatának ikonikus helyei, pl. az Andrássy út 60., a Markó utcai börtön vagy az ÁVH által lefoglalt, majd „kiutalt” budai villalakások máig elevenen élnek a budapesti imaginációban. *Kocsis János Balázs* a főváros településpolitikai döntéshozatali mechanizmusát és városvezetését vizsgálja a szocializmus időszakában, a kötet egyetlen többszerzős cikke, *Kondor Attila Csaba* és *Szabó Balázs* tanulmánya pedig a Kádár-korszak lakásépítési politikájának Budapest térszerkezetére gyakorolt hatását ismerteti. Végül, a kötet zárótanulmányában *Szívós Erika* a földrajzi lépték (Marston 2000) témaköre kapcsán fogalmaz meg érdekes kérdésfelvetéseket; ugyanazon (város)politikai döntések eltérő módon jelennek meg, más-más reakciókat váltanak ki mikro- és makroszinten. Még az egyébként kedvező közmegejtésnek örvendő városrehabilitációs törekvések esetében is elképzelhető, hogy azok lokálisan, a helyi mikro-összegek tagjaiban ellenkezést váltanak ki, amint ezt Klauzál téri példáján keresztül a szerző bemutatja.

A kötet gerincét képező tanulmányok mellett két rövidebb közlemény (*Iulia Capros* és *Melega Miklós* doktori disszertációjának ismertetése), a Kárpát-medence 2009. évi válogatott várostörténeti bibliográfiája, valamint számos – nemzetközi és hazai munkákat egyaránt bemutató – recenzió is helyet kapott a kiadványban.

A kötet *Előszavában* Sipos András felhívja a figyelmet arra, hogy a vizsgált korszak (1945–1990) várostörténeti szempontú feltárása, „*városainak szisztematikus elemzése még csak a kezdeteknél tart*” (9. o.). A konferencia, valamint a tanulmányok sokszínűsége azt bizonyítja, hogy a munka jó irányba halad, azonban mindenképpen folytatni kell annak érdekében, hogy ne a nyugati társadalomtudomány írja meg rólunk, hogy *milyenek voltunk*, hanem mi magunk alakíthassuk ki a képet a szocializmus időszakának városairól, városi társadalmáról.

Irodalom

- Andrusz, G., Harloe, M., Szelenyi, I. (eds.) (1996): *Cities After Socialism – Urban and Regional Change and Conflict in Post-Socialist Societies*. Blackwell Publishers, Oxford
- Bodnár J. (2001): *Fin de Millénaire Budapest – Metamorphoses of Urban Life*. University of Minnesota Press, Minneapolis
- Czepczyński, M. (2008): *Cultural Landscapes of Post-Socialist Cities – Representation of Powers and Needs*. Ashgate, Aldershot
- Marston, S. A. (2000): The Social Production of Scale. *Progress in Human Geography*, 2., 219–242.
- Rorty, R. (ed.) (1967): *The Linguistic Turn – Recent Essays in Philosophical Method*. The University of Chicago Press, Chicago
- Stanilov, K. (ed.) (2007): *The Post-Socialist City – Urban Form and Space Transformations in Central and Eastern Europe after Socialism*. Springer, Dordrecht